

Reactie van de landelijke netwerken voor taalspecialisten en taalcoördinatoren in het basisonderwijs

5 november 2015

Het landelijk netwerk van taalspecialisten en taalcoördinatoren is over het algemeen positief over het advies *Het hoofdlijn advies: een voorstel*. De leden zijn blij dat het advies een primaire focus heeft op het echte leven. De toon van het advies 'laten we vooral goed kijken wat leerlingen nodig hebben' spreekt het netwerk erg aan. Ook het gemaakte onderscheid tussen 'meetbaar en merkbaar' spreekt de netwerken bezien vanuit taalontwikkeling bijzonder aan.

Vanuit hun expertise rond de taalontwikkeling van kinderen (uit theorie en praktijk), willen de leden van de netwerken het Platform Onderwijs2032 graag de volgende adviezen meegeven.

Het taalonderwijs en de taalontwikkeling van kinderen in de basisschool

Functioneel taalvaardig (burgerschap)

Centraal in de taalontwikkeling moet staan dat we leerlingen functioneel taalvaardig moeten maken. Aan die ontwikkeling van functionele taalvaardigheid moet overal gewerkt worden: in alle contexten waarin leerlingen schrijven, praten of lezen. Leerlingen moeten zich bewust zijn dat taal een functie heeft: dat je altijd schrijft, praat of leest met een doel voor een bepaald publiek. Welke taal gebruik je om goed samen te werken, welke taal gebruik je om conflicten op te lossen, te overleggen, samen een plan te maken?

In het kader van de ontwikkeling van functionele taalvaardigheid willen de netwerken graag benadrukken dat je taal leert in interactie en in communicatie.

Volgens de netwerken mist in het advies de visie op de rol van taal bij de intenties van het Platform dat het onderwijs moet werken aan persoonsvorming en leerlingen klaar moet stomen voor de maatschappij. Wat is er nodig in de taalontwikkeling van kinderen om zich persoonlijk te ontwikkelen of om een plek te krijgen in de maatschappij? Die visie is niet uitgewerkt, terwijl de leden van de netwerken menen dat ook hier een functionele taalvaardigheid belangrijk bij is.

Taal-leerlijn langs de inhoud

In de ideale situatie die de leden van de netwerken voor ogen zien, werken leraren en leerlingen dagelijks aan een taal-leerlijn die parallel loopt aan de inhoud die in de klas worden behandeld. Een taal-leerlijn die rekening houdt met de (natuurlijke) taalontwikkeling die leerlingen doormaken van 0 tot 18 jaar. Leerlingen zijn de hele dag bezig met schrijven, lezen, praten en luisteren. De inhoud vormt het uitgangspunt en de taalvaardigheden zet je daar vervolgens bij in in een bepaalde ontwikkelingslijn. De taal-leerlijn loopt langs en/of naast de betekenisvolle inhoud.

Bij de taal-leerlijn zouden voorbeelden gegeven moeten worden om te laten zien hoe je leerlingen kunt ondersteunen om competente taalgebruikers te worden. Leraren moeten aangemoedigd worden specifiek te kijken naar wat leerlingen nodig hebben. Niet elke leerling heeft bijvoorbeeld spellingslesjes nodig: sommige leerlingen spellen uit zichzelf al goed. Misschien kan het leraren helpen om zicht te houden op de taal-leerlijn door checklistjes met doelen per leerjaar te ontwikkelen (leerlijn per leerjaar)?

Er is overigens al heel veel op basis waarvan de taal-leerlijn ontwikkeld kan worden. Het wiel hoeft zeker niet opnieuw gevonden te worden. Wat er nu – op basis van kerndoelen en referentieniveaus – is uitgewerkt in tussendoelen en leerstoflijnen vormt het uitgangspunt. Er zou alleen wel met een toekomstgerichte bril naar gekeken moeten worden, om te zien of de gegeven documenten en de daarin genoemde voorbeelden niet door actuelere vormen moeten worden vervangen:, niet alleen papieren lineaire teksten zoals een sollicitatiebrief, maar ook online hypertexten etc.

Geïntegreerd en betekenisvol taalonderwijs

Het netwerk pleit voor een geïntegreerde visie op taalonderwijs. Nu worden de verschillende taaldomeinen in de klas vaak behandeld alsof ze los van elkaar staan: de ene ochtend leesonderwijs, de andere ochtend schrijfonderwijs. Terwijl de 'losse' taalvaardigheden elkaar versterken als ze samenhangend worden aangeboden. Woordenschat zou bijvoorbeeld altijd geïntegreerd aangeboden moeten worden: bied woorden nooit los aan, maar altijd in context van minimaal de zin. Vertel- en spreekvaardigheden zouden gekoppeld moeten worden aan luister- en later aan leesvaardigheid. Gesprekken met elkaar voeren over de teksten en kinderen leren vragen te stellen over de inhoud van teksten zijn belangrijk. Filosoferen met kinderen naar aanleiding van gelezen of bekeken teksten zou een mooie vorm zijn om het kritisch denken van leerlingen hierbij te bevorderen. De netwerken pleiten ook voor minder losstaande spellingsoefeningen. Lezen om te

schrijven, schrijven om te lezen, gesprekken bij het lezen etc.: taalonderwijs van de toekomst is taalonderwijs waarbij de inhoud centraal staat. Uiteraard moeten leerlingen ook de technische vaardigheden aanleren en automatiseren, maar daarbij geldt: al terwijl leerlingen de technische vaardigheden ontwikkelen moet je al beginnen met het lezen om te leren, om na te denken én om te genieten.

Geletterde samenleving: gemotiveerd om meer te lezen en te schrijven

Door de toenemende digitalisering is – in tegenstelling tot wat vaak gedacht wordt – het steeds belangrijker geworden om je schriftelijk uit te kunnen drukken. Waar je vroeger nog wel eens een telefonische helpdesk-medewerker aan de telefoon kreeg, moet je tegenwoordig alles schriftelijk kunnen toelichten of vragen. Veel communicatie verloopt via mail, sms of andere vormen van schriftelijke communicatie. WhatsApp-berichten worden zo snel naar elkaar verstuurd, dat het soms schriftelijke gesprekken te noemen zijn afgewisseld met beeld en ingesproken tekst. Leerlingen moeten leren dat die snelheid kan ten koste gaan van de zorgvuldigheid, ook omdat 'gewone' gesprekssignalen zoals intonatie en gezichtsuitdrukking ontbreken. Ze moeten zich bewust worden dat het ook in dit soort 'gesprekken' belangrijk is na te denken over doel en publiek, omdat verkeerd gebruik van woorden, formulering, register of toon kan leiden tot ongewenste misverstanden. Leerlingen moeten kunnen omgaan met deze nieuwe vormen van geletterdheid: ze moeten snel kunnen switchen tussen genres en toon en zich daar ook bewust van zijn. Bijvoorbeeld: in een mail naar een docent gebruik je andere taal dan in een app-bericht naar een leeftijdgenoot. Ook daarover gaat het bij de ontwikkeling van functionele taalvaardigheid: welke toon hoort bij welk doel en publiek? Schrijf je voor één persoon of is het gepubliceerde 'voor de hele wereld' zichtbaar? Aandacht voor inhoud en formulering, en reflectie daarop zijn nodig om te komen tot juiste vorm, betekenis en gebruik.

Het mooie van deze digitale wereld is dat schrijven en lezen voor leerlingen als vanzelf iets functioneels wordt. Kinderen van 5 jaar oud zitten al zelfstandig op YouTube. Om daar hun favorieten filmpjes te kunnen zien, moeten ze kunnen schrijven. Kinderen zijn hierdoor intrinsiek gemotiveerd om te leren schrijven en lezen.

Aandachtspunten naar aanleiding van het advies

- In het advies heeft het Platform het over 'creatief schrijven' of 'een sollicitatiebrief'. Dat zijn in de ogen van de netwerken ouderwetse termen die niet passen bij het onderwijs van de toekomst. Bij creatief schrijven wordt vaak niet verder gedacht dan het schrijven van een verslag van een schoolkamp en het is de vraag of solliciteren in de toekomst nog via een vast brief-format zal gebeuren. Let wel: de netwerken bedoelen hiermee niet dat creatief schrijven geen plek zou moeten krijgen in het onderwijs van de toekomst, integendeel, maar wel dat er een brede visie is op wat creatief schrijven is en hoe het vormgegeven moet worden.
- In het rapport staat dat het belangrijk is dat leerlingen plezier krijgen in het lezen. Het netwerk wil benadrukken dat het ook belangrijk is dat leerlingen plezier *houden* in het lezen. Vaak zien we dat leerlingen juist door het huidige leesonderwijs het leesplezier verliezen, iets wat we vooral zien bij de overgang van primair naar voortgezet onderwijs
- Heb oog voor de leeromgeving! Ook daar zou in het advies van het Platform aandacht voor moeten zijn. Nederlandse leerlingen zitten vaak in mager ingerichte klaslokalen. Zo'n omgeving nodigt niet uit tot en motiveert niet tot leren. Rijke omgevingen, waarin plek is voor games, voor boeken, voor ontdekplekken, en waarin gelegenheid is allerlei vormen van communicatie (ook gesprekken), stimuleren leerlingen tot leren. Wat dat betreft zou het Platform niet moeten denken aan klassen en klaslokalen, maar wellicht meer aan 'werkplek leren', plekken waar boeken zijn, waar games zijn, waar ouders zijn, zowel binnen als buiten het klaslokaal en de school. En waar ook allerlei taal-leer-plekken zijn, waar leerlingen skypen, praten, mailen. Andere organisatie van het onderwijs leidt tot andere taal-leer-situaties en dus ook tot andere leeromgevingen.

De verschillende taaldomeinen: kern en keuze

In de kern van het (taal)onderwijs horen de doelen die passen bij het leerlingen zich laten ontwikkelen tot functionele taalgebruikers. Alle taalvaardigheden (schrijven, lezen, spreken, luisteren, taalbeschouwing, kennis van taal) horen thuis in de kern. Maar dat wil niet zeggen dat ze alleen in de kern van het onderwijs aan bod komen. De hele dag zijn leerlingen bezig met taal. Leren schrijven doe je niet als er toevallig een schrijfles in de taalmethode staat, maar schrijven is een vaardigheid die bij alle lessen geïntegreerd aan bod kan komen. Aan de ontwikkeling van die taalvaardigheden moet systematisch gewerkt worden.

Opmerkingen bij de verschillende taaldomeinen.

Schrijfvaardigheid

In de kern van het onderwijs hoort schrijfonderwijs zeker thuis – veel meer dan nu het geval is. Goede teksten kunnen schrijven, en weten hoe je dat moet aanpakken, moet in het taalonderwijs een prominente plek krijgen. Daarbij zou ook gekeken moeten worden naar conceptueel schrijven: schrijven gericht op kennisontwikkeling, het schrijven in de vakken (waarbij het leren over vakspecifieke genres en vaktaal belangrijk is).

Lezen

In de kern: lezen moet een dominantere plek krijgen in het onderwijs, in de kleutergroepen moet niet alleen begonnen worden met begrijpend luisteren, maar ook met boekoriëntatie en een rijk aanbod. Kinderen moeten een ruim aanbod aan (prenten)boeken en een rijke context in de klassen krijgen aangeboden. Hierdoor kun je aansluiten bij ervaringen van kinderen, eerder opgedane ervaringen vormen namelijk de basis van alle leren .

Lezen moet betekenisvol gebeuren en vanaf groep 1 met een range van allerlei typen (multimediale) teksten. Het gedicht mag bijvoorbeeld niet pas in groep 7 worden geïntroduceerd. Lezen mag ook niet los worden gezien van woordenschat, mondelinge vaardigheid. Leesstrategieën zijn daarbij heel duidelijk een middel en geen doel.

In de keuze: hier kunnen leerlingen hun leesvaardigheid en leesplezier verdiepen, door een ander aanbod van genres en werkvormen (koppeling aan kunst, film en media; acteren naar aanleiding van teksten).

Mondelinge taalvaardigheid

Tot de kern van het taalonderwijs behoort ook: veel praten en het voeren van gesprekken. Gesprekken worden gevoerd in een rijke context, ook vooral op initiatief van de leerlingen en naar aanleiding van bijvoorbeeld gezamenlijke ervaringen of goede teksten. Er worden gesprekken gevoerd om samen na te denken, te leren en ook om te genieten. Er vinden gesprekken plaats (klassikaal en in kleine groepen) om gezamenlijk een stap verder te komen.

Leren presenteren in de vorm van uitleg geven of een standpunt uiteenzetten binnen een kleine groep is zinvoller dan de traditionele spreekbeurt, omdat bij deze vormen het gepresenteerde haast als vanzelf, op een natuurlijke manier wordt afgestemd op doel en publiek. Ander belangrijke mondelinge vaardigheden zijn feedback leren geven en ontvangen, en conflicten leren oplossen.

Wat volgens de leden van de netwerken naar de keuzeruimte van het taalcurriculum zou kunnen, zijn wedstrijden, zoals debatten om te winnen. In deze debatten zou je verschillende (groepen) leerlingen gespreksonderwerpen kunnen laten kiezen die aansluiten bij hun – in de hogere groepen wellicht meer uiteenlopende – interessegebieden. Een betoog leren houden met argumenten zal bijvoorbeeld doorgaans beter passen bij leerlingen die doorstromen naar het voorbereidend wetenschappelijk onderwijs dan bij leerlingen naar meer beroepsgericht onderwijs.

Domein Taal & Cultuur

Voor het werken met domeinen, zoals het voorgestelde domein Taal & Cultuur, willen de netwerken benadrukken dat er een verschil is tussen basis- en voortgezet onderwijs. In het basisonderwijs heb je een of twee docenten die een groep hebben, in het voortgezet onderwijs heb je te maken met vakdocenten. Daardoor is het organiseren in domeinen makkelijker te realiseren op de basisschool.

Het domein Taal & Cultuur zou zich volgens het netwerk vooral moeten richten op de culturele kennis van taal, niet op de instrumentele kennis van taal. In het domein Taal & Cultuur, of beter wellicht nog Taal, Kunsten en Cultuur, zou aandacht moeten zijn voor eigen taal en cultuur, maar ook voor de multiculturele samenlevingen. De rijkdom van andere talen en culturen zou binnen dit domein verkend moeten worden. Zorg voor uitwisseling tussen talen, culturen, generaties en betrokkenheid van ouders. Bijvoorbeeld binnen de klas wanneer er talige en culturele diversiteit is: deze diversiteit benaderen als groot voordeel in plaats van als nadeel. Bij monolingvistische klassen is het effectief om te zorgen voor uitwisseling met leerlingen van andere scholen (bijv. e-mailcorrespondentie), buitenland etc.

Toetsing van taalonderwijs

Functioneel taalonderwijs vraagt om een andere manier van toetsen. Nu is het toetsen van taalvaardigheid vaak beperkt tot het toetsen van de makkelijk meetbare domeinen en gebeurt het vooral summatief. Er moet meer aandacht komen voor formatieve evaluatie in het taalonderwijs. Dat moet centraal komen te staan vanaf de kleutergroepen door middel van observaties, portfolio's en leergesprekken. Leerkrachten moeten een samenhangend beeld van alle taalvaardigheden van de leerlingen krijgen, in plaats van een opsomming van scores op losse taaltoetsen. Aandacht voor de ontwikkeling van goede, valide evaluatie-instrumenten voor de verschillende vaardigheden, bijvoorbeeld een instrument/handreiking voor het goed leren kijken naar leerlingen (wat zijn criteria zodat ik goed kan observeren). Beoordeel kinderen op hun eigen vooruitgang aan de hand van de doelen en maak leerlingen ook eigenaar van hun eigen leerproces.

Persoonlijke ontwikkeling

In het advies wordt veel gezegd over het belang van de ontwikkeling van persoonlijke kwaliteiten van leerlingen. Wat volgens de netwerken daarin ontbreekt is de aandacht voor reflectie. Zicht krijgen op wat je kunt en zicht krijgen wat je nog niet kunt, is erg belangrijk voor de lerende leerling, maar ook in de maatschappij. Reflecteren op anderen en op jezelf, het leren feedback krijgen, ontvangen en verwerken. Taal speelt daarin een cruciale rol: het reflectievermogen kun je aanleren, maar welke taal hanteer je daarbij? Hoe zeg je dat dan? Hoe ziet het er uit? Stel je wilt iets overbrengen als kritiek: hoe klinkt die kritiek en wat zeg je terug? Welke vragen stel je, welke soorten feedback kun je geven? Taal is nodig om dit reflectievermogen bij kinderen te ontwikkelen.

Diversiteit en meertaligheid

Het valt de leden van de netwerken op dat het advies lijkt uit te gaan van een monoculturele klas met kinderen van hoogopgeleide ouders, de 'white upperclass'. Dit komt niet overeen met de werkelijkheid, waarin juist veel multiculturele klassen met leerlingen met diverse achtergronden voorkomen. Onderzoekend leren en 21^e eeuwse vaardigheden in het onderwijs toepassen, past meer bij kinderen uit taalrijke gezinnen, vaak van hogere opgeleide ouders. Kinderen die opgroeien in taalarme gezinnen zullen het bijzonder lastig vinden om aan te geven waar hun interesses liggen of wat ze willen onderzoeken, simpelweg omdat ze daar de taal en de ervaring niet voor hebben. Ze hebben minder kennis om op terug te vallen, minder leeservaring, minder praatervaring. Het inzetten van de leerkracht als coach werkt bij deze leerlingen niet, zij moeten juist actief begeleid worden. Gezien de actuele discussies rondom de tweedeling in het onderwijs tussen kansrijk en kansarme leerlingen, de recente ontwikkelingen rondom Passend Onderwijs, zouden de netwerken willen adviseren in het advies ook zeker aandacht te besteden aan ongelijkheid en differentiatie (verschillen in leercapaciteit).

Het is ook opmerkelijk dat voorbij gegaan wordt aan kinderen met het Nederlands als tweede taal. In het advies zou deze multiculturele, meertalige omgeving waarin leerlingen opgroeien niet als probleem moeten worden gezien, maar juist als kans. Leerlingen kunnen in deze omgeving zich ontwikkelen tot burgers waarbij respect voor elkaars achtergrond en taal normaal is. In dat licht is het ook belangrijk dat scholen leerlingen meegeven dat hun eigen moedertaal belangrijk is, de taal van waaruit de taalontwikkeling verder gebouwd moet worden. Uit tal van onderzoeken blijkt dat het niet uitmaakt in welke taal leerlingen opgroeien, als er maar sprake is van een rijke taalomgeving, waarin kinderen kwalitatief goede taalinput krijgen.

Gezien het bovenstaande heeft het advies iets paradoxaals dat het Platform stelt dat het Engels onmisbaar is vanaf groep 1 in het onderwijs. Het Engels als tweede taal wordt beschreven als iets waardevols, terwijl het Arabisch of het Turks dat net zo goed kan zijn. Er wordt dus wel gedacht vanuit vroeg vreemde talenonderwijs, maar niet vanuit de moedertalen van de leerlingen.

Aan de andere kant, kennis van het Engels geeft toegang tot de wereld. Het is goed leerlingen die mogelijkheid te bieden, maar de netwerken willen benadrukken dat scholen daarin hun eigen keuzes moeten kunnen maken, afhankelijk van hun populatie. Ook hierbij geldt dat er oog moet zijn voor differentiatie. Hierbij is het goed op te merken dat de functionele geletterdheid die je nodig hebt om digitaal geletterd te zijn, meteen het Engels stimuleert. Als kinderen door bijvoorbeeld games gegrepen zijn, verloopt hun (Engelse) taalontwikkeling sneller.

Kortom, in het advies zou beter uitgewerkt moeten worden hoe je omgaat met moedertaalonderwijs, met Nederlands als tweede taal, met vreemde moedertalen van leerlingen die de school binnenkomen. Geen kind groeit op zonder taal, dat moet je benutten.

Ouderbetrokkenheid

In het advies staat *'In een samenleving waarin leerlingen niet meer alleen op school leren, is het van belang dat scholen structureler de samenwerking met andere partijen aangaan. Voorbeelden zijn maatschappelijke en culturele instellingen, het bedrijfsleven en sportclubs'*. Wat de leden van de netwerken hierbij opvalt is dat de ouders van de leerlingen in dit rijtje ontbreken. Terwijl ouders een grote rol spelen in de taalontwikkeling van kinderen: als kinderen thuis opgroeien in een rijke taalomgeving, een geletterde thuisomgeving, – een omgeving waar bijvoorbeeld rijke keukentafelgesprekken worden gehouden – hebben ze een grotere taalvaardigheid. Er is veel kennis opgedaan over het betrekken van ouders bij de schoolloopbaan van kinderen binnen het ExpertisePunt Ouderbetrokkenheid. Deze kennis zou in het advies moeten worden meegenomen. De focus zou ook moeten liggen op het voorkomen van laaggeletterdheid. Betrek hierbij ook het werk van Stichting Lezen en Schrijven van de afgelopen jaren.

De implementatie van het advies

Dit advies stelt heel hoge eisen aan de leraren. Naast het ontwikkelen van een curriculum voor het funderend onderwijs impliceert dit advies ook een nieuw curriculum voor de pabo's. De pabo-docenten zullen de nieuwe manier van werken moeten voorleven.

Het advies ademt uit dat er op schoolniveau veel moet gebeuren: scholen moeten in staat zijn om eigen leerlijnen op basis van het kerncurriculum te maken. Om dat kans van slagen te geven, moeten scholen begeleid worden. Wellicht door kleine netwerken van scholen, leergemeenschappen?

De netwerken adviseren om vooral aan te sluiten bij ontwikkelingen en good practices die er al zijn en die er lopen. Beschrijf vanuit good practices wat er al is, beschrijf hoe het kan en waarom deze voorbeelden geslaagd zijn en welke leerinhouden daarmee gedekt zijn. Beschrijf ook vooral wat er dan in deze voorbeelden niet geslaagd is en wat er nog mist, welke problemen er zijn. Binnen OGO of EGO scholen wordt bijvoorbeeld vaak gewerkt op de manier die de netwerken voor ogen hebben. Op deze scholen weten ze vaak goed te vertellen wat er goed gaat, maar weten ze ook te benoemen waar het aan schort, wat nog nodig is. Voor welke leerlingen deze manier van werken moeizaam is. Leerzame plekken! Aan de hand van deze voorbeelden zouden bijvoorbeeld scenario's kunnen worden uitgewerkt:

- Gebaseerd op de good practice voorbeelden ogo-onderwijs: werken aan alle doelen, vaardigheden binnen thema's, waarbij alles geïntegreerd wordt aangeboden en niet in vakken.
- Gebaseerd op de good practice voorbeelden deel kern in vakkenonderwijs, bijvoorbeeld het ochtendgedeelte met aandacht voor taal, rekenen etc. en het middagdeel themagericht, geïntegreerd onderwijs aanbieden waarbij ook taal aan bod komt.